

Veres Ildikó : Az intuíció értelmezése Sík Sándor esztétikájában

Bevezetés

Az esztétikatörténetében, művészettörténetben és művészetszociológiában számos munka tanúskodik arról, hogy az élmény fogalma, soha ki nem meríthető, folyton megválaszolásra váró kérdésként szerepel, melyet rendszerint a művész személyével, s annak alkotását befogadó individuum lelkületében végbemenő folyamatok értelmezésével hoznak összefüggésbe.

Ahhoz, hogy az élmény fogalmát megértsük, először magát az esztétika fogalmát kell tisztáznunk. Azt, hogy miben áll az esztétika feladata, és tárgya. S majd, ha ezen kérdések felvetését megtárgyaltuk, látni fogjuk, hogy az élmény egy igen sokrétű fogalom.

Az esztétika fogalmának meghatározására gyakran azt a választ kapjuk, hogy a szép tudománya. Persze belátjuk, hogy az esztétika nem csupán a szép fogalmának vizsgálatával foglalkozik, bár egyértelmű, hogy a szép eszméje mindig visszatérő gondolat. Az esztétika tudományát a sokrétűség jellemzi: a művész személye, a befogadás, a különböző művészeti ágak felépítése, természeti és művészeti tárgyak elemzése és még sorolhatnám az egyes területeket, de úgy tűnik, mindezek egyszerre képezik az esztétika tárgyát.

A művészet állandó részét képezi az emberi létnek. Gadamer A szép aktualitása című művében írja: „A tétova időben van egy s más, mi tartható – ez ma a művészet, ez volt tegnap és ez volt mindig.”¹ Úgy vélem, nagyon találóak Gadamer szavai. A művészet mindig is volt, van és lesz is. Egy sajátos világgal rendelkezik az emberi létben belül, melyet mondhatni, hogy az alkotó formál meg, s a befogadó „magáévá” tesz.

A művészettörténeti korszakok a művészet létének sokféleségéről tanúskodnak, arról, hogy egy nemzet, egy ország életében miként játszott szerepet és hogyan járult hozzá történetéhez. Véleményem szerint, a művészet fogalmához szorosan kapcsolódik az élmény fogalma. Ha tehát feltárjuk a művészet fogalmának mibenlétét, s azt, hogy a művészet miből sarjad, akkor arra a kérdésre is választ kapunk, hogy mi a művészi élmény.

A művész személye, akinek életében, lelkében végbemenő folyamat az élmény, a műalkotás megszületését jelenti, és rendszerint megfajtott kérdésként vetődik fel az esztétikában. Hiszen az alkotók azok, akik a társadalom szülte ízlésvilág, stílus megteremtésére és egyben elsajátítására a legfogékonyabbak. Többnyire választ akarunk kapni arra a kérdésre, ami egy –egy műalkotás szemlélésénél vetődik fel bennünk, hogy vajon mi az, ami a művészt készítette, ihlette alkotása létrehozásakor, mit akar közölni művével, mi játszódtott le benne az alkotás folyamatában? –és még sorolhatnám.

Dolgozatomban arra törekedtem, hogy majd fény derüljön arra is, hogy Sík Sándor esztétikai vizsgálódásai során miért is tulajdonít kitüntetett szerepet az alkotó személyének, s lényegében miért is lesz ő a tengely, mely körül forog az esztétikai elmélkedése és elemzése. Éppen ezért is vélem úgy, hogy Sík intuíció fogalma, mely a művész személyiségének fogalmával egyszerre rajzolódik ki írásában, igen fontos és egyben érdekes vizsgálódáshoz vezet. Maguk a műalkotások olykor már önmagukban egy rejtélyként mutatkoznak meg előttünk, melyek megfejtésre várnak. De még nagyobb rejtély az, hogy az alkotás folyamata, hogyan és miként ment végbe az alkotó lelkében. Tudniillik az, ami egy szubjektumból objektummá alakul, többen az esztétikával foglalkozó filozófusok közül úgy vélik, hogy az a lélek terméke lesz, melyhez később értelmi munka is társul.

De hogyan fogható meg az a valami, ami a művészen végbe megy?

Az élmény fogalma lesz a kulcs.

Az élmény, amely a lélekben végbemenő folyamatként írható le, az lesz, ami az alkotás folyamatát elindítja, a művészt alkotásra készíti. Tanulmányomban, mely kifejezetten Sík Sándor intuíció fogalmának értelmezésére épül, rá fogok mutatni, hogy szerinte az alkotás és befogadás miként megy végbe a művészen és a befogadón. Hogyan és milyen formában fejezik ki élményüket. Nem egyszerű feladat Sík intuíció-fogalmának rekonstruálása, s

¹ Hans-Georg Gadamer: A szép aktualitása. T-Twins kiadó, Budapest. 1994 -A szép aktualitása, Előszó.

ahhoz, hogy lássuk miben áll az intuíció, először számos kérdést meg kell válaszolnunk: az ember személyét, aki megalkotja műalkotását, az embert, aki befogadja, a különféle esztétikai felfogásokat, a művészi alkotások tartalmát, formáját. S ha ezen felvetéseket megvizsgáltuk, akkor térhetünk rá a lényegi gondolatok részletes kibontására.

Szeretném részletesen bemutatni, hogy Sík Sándor intuíció fogalma nem egy egyszerű megismerési folyamatot foglal magába, hanem igen komplex az értelmezési köre.

„Ha gondolkozni kezdek, akkor nem tudom megcsinálni a lírát”²

(Ady Endre)

Dolgozatomban a hazai esztétikatörténet kiemelkedő alakjának, Sík Sándornak felfogásával foglalkozom, aki élmény-esztétikájában fontos szerepet tulajdonít az intuíció fogalmának. Értelmezésében az intuíció lényegét a *pillanatnyiság, a villanásszerűség, az egyediség, lényegszerűség, szervesség* jellemzi.

Az intuíció fogalma a filozófiai hagyományokban gyakran visszatérő gondolat. Az évszázadok során különböző megközelítésekben öltött alakot. Platón közvetlen megragadásnak nevezi, Descartes intuíció fogalma az elme legelementárisabb tevékenységét jelöli a megismerés során, Kant és Husserl is állítja, hogy van egy sajátos szemlélet, amelyen keresztül képesek vagyunk gondolkodásunk szerkezetét átlátni; és még említhetnék számos példát.

De még mielőtt definiálnánk Sík Sándor intuíció fogalmát, választ kell adni azokra a kérdésekre, hogy álláspontja szerint: Mi az esztétika feladata és tárgya? E kérdések értelmezése fog majd végül eljuttatni minket a tökéletes esztétikai lényegszemlélethez: az intuíciós szemlélethez, illetve annak fogalmi elemzéséhez.

Az esztétika feladata és tárgya

Az esztétika *feladata*, hogy a műalkotásokkal való érintkezés számára, illetve a műalkotás értelmezéséhez megteremtse a megfelelő nyelvezetet, melynek „hírnöke” az esztéta lesz. Úgy tartja, hogy a legnagyobb emberi cselekvés az alkotás, s az esztéta feladata lesz, hogy szolgáljon és beemelje az emberek életébe. „A legnagyobb emberi cselekvés kétségtelenül az alkotás, a nagyoknak Isten teremtő tevékenységét folytató műve, amely közvetlen emberi másait teremti az Ósképnek. De mindjárt a második: szolgálni a nagyot, az embereket elvezetni az oltár elé, a másolatban megtalálni az Eredetit, az alkotásban ünnepelni az Alkotót. Ez a szent és alázatos szolgálat az esztétikus feladata.”³

Az *esztétika tárgya* a tapasztalatból fakad, a *naiv tapasztalásból*. Tehát egy olyan primitív talajból, ami még mindenki számára elérhető. A legközvetlenebb megtapasztalás tárgyául tudatfolyamatok szolgálnak: a szép dolgok –művészeti –és természeti tárgyak élvezése. Ezek a tudatmozzanatok külső cselekvésekkel járnak együtt: éneklés, zenélés, táncolás, festés, színjátszás... stb. A tapasztalati tárgyak lehetnek művek, állatok, növények, élettelen tárgyak... stb. S tulajdoníthatunk sajátos esztétikai jelleget embereknek is: ők azok, akiket művészeknek nevezünk.

Vannak olyan esztétikainak tartott jelenségek is, amelyek nem tartoznak a naiv tapasztalat szerint a létező dolgok közé, az „elvon” világból valók: ez az *esztétikai érték*. Amikor az egyéni ítélet általános érvényűvé válik-

---

² Sík Sándor: Esztétika. Universum Kiadó, Szeged, 1990. 20.

³U.o. 10.

akkor, amikor az egyén ítéletét nem a szerény *ez nekem tetszik!* hanem a követelő *ez szép!* formulába mondja ki, és többé-kevésbé hallgatólag általános érvényűnek érzi.”⁴

Az esztétikai jelenségek közé sorolhatók még azok a tények is, melyről tudni illik, hogy magukban véve nem esztétikai jelenségek, de még is bizonyos vonatkozásokban esztétikai jelleget tulajdonítunk nekik: amikor valamit a maga szépsége miatt fedez fel az ember, például egy szép bogarat.

Az esztétikai jelenségek vizsgálatakor a *lélektan*, illetve a *filozófia* játszik különleges szerepet. A *lélektani vizsgálat* eljárás módjai azért nem mellőzhetők, mert az esztétikai jelenségek vagy lelki folyamatokon keresztül, vagy azok kíséretében, vagy még ha nincs is lélektani jellegük, számunkra mégis tudatfolyamatokon át válnak élménnyé. Viszont a lélektani vizsgálódás önmagában nem elég. Hiszen nem tud számot adni, arról, hogy mi az a tudaton kívüli tárgyi dolog, ami a művész tudatfolyamatát és a vele járó cselekvéseket vezérli. A művész valamit alkotni akar, valami olyat, ami alkotójától független életet kezd élni. Másrészt, még kevesebbet tárhat elénk a lélektani vizsgálódás azokról a jelenségekről (művekről, természeti tárgyokról), amelyek léteznek akkor is, mikor nem látom őket, vagy azokról az esztétikai értékekről, melyek érvényesek akkor is, ha én nem eszmélek rá, vagy akár senki sem eszmélne rá.

„Az esztétika nem boldogulhat filozófia nélkül.”⁵ Az esztétika tulajdonképpen filozófiai tudomány, mely segítségül hívja a már említett lélektani elemzéseket, a művészettörténetet és a művészeti technikák által nyújtott konklúziókat.

A művészettörténet és a művészeti technikák Sík értelmezésében, a művészek magukról és művészetekről tett feljegyzéseik, valamint a rájuk és a műveikre szolgáló külső adatokat ölelik fel, és reprezentálják. Rengeteg értékes tárgyi ismerettel szolgálnak, és segítik az esztétikai folyamatok helyesebb megértését is, de magukban nem elegendők.

Tehát a *filozófia szerepe lesz a legjelentősebb*, legátfogóbb az esztétikai vizsgálódásban, mert bizonyos, hogy az esztétikai jelenségekben akár a műalkotásban, akár az esztétikai befogadásban is sok az értelmi természetű, vagy értelmi összefüggésű elem.

De még mielőtt az esztétikai alany a maga vizsgálati anyagának filozófiai értelmezéséhez hozzá foghatna, előbb az esztétikai tárgyat kell valamiképpen megragadnia. Ez a folyamat az *intuícióval* lehetséges. Az intuitív megragadás az első lépés az esztétikai tárgyak vizsgálatánál, ugyanakkor elengedhetetlen is: „... e nélkül a lényegszemlélet nélkül fogni munkához, annyit jelentene, mint vértelen árnyakról készíteni fényképeket.”⁶

Az esztétikum alanyi adottsága, avagy az esztétikai apriori Sík Sándor felfogásában

Azt a lélektani jelenséget, melyben az *esztétikum alapvető alanyi adottsága, az apriori*, és alapvető tárgyi adottsága, a tartalom – forma – egysége egymásba válik, és megvalósul, *intuíciónak* nevezzük. Ebből következően meg kell ismernünk az esztétikum alanyi, illetve tárgyi adottságait ahhoz, hogy minél alaposabb képet kapjunk az intuíció fogalmának értelmezéséhez. Az esztétikai jelenségek két nagy csoportja, az *alkotás* és a *befogadás* lélektani folyamatok, s kérdés, hogy a lelkiéletnek melyik területéhez tartoznak? –*értelemhez*, vagy *érzelmi jelenségek?*

A művészeti alkotások bizonyára nagy részben az értelemnek alkotásai, hisz értelmi munkát igényel például a hangjegyek olvasása, a festékek kikeverése... de van még valami, ami az alkotásoknak megadja értelmét, ami „valamivé” teszi őket – és ez nem más, mint az érzelem. Ami azzá teszi Michelangelo Dávid szobrát, ami, vagy Puccini Bohém életét, ami...

Az esztétikum érzelmi és értelmi jelenség egyszerre. Amihez csatlakozik a tudatvilág harmadik rétege: az *akarát*. „Még az értelem létrehozta az idézett nagy alkotásokat, még az érzelem bedolgozta magát az őt kifejező

4U.o. 13.

5U.o. 15.

6U.o. 16.

művekbe, nagy munkát, nem egyszer roppant energia kifejtést kellett végrehajtania. ... A figyelem: akaratmegfeszítés: munka. Az érzelmi beleélés: törekvés, lendület: munka.”⁷

Sík úgy véli, hogy az alkotás folyamata egy olyan aktus, hogy amikor a művész alkot, akkor egyszerre gondolkodik, érez, cselekszik, és eközben működik tudatalattija (persze csak amennyire szerepe van transzcendens erőknek az alkotásban) is. Ha megkérdezzük, hogy mit csinál, a válasza egyszerűen annyi lesz- alkotok. Nem pedig az, hogy gondolkodom vagy érzek. Mikor a művész gondolkodik, akkor nem alkot, mert a gondolkodás megelőzi az alkotást, vagy megszakítja, új mozzanatát készíti elő, de magában az alkotás pillanataiban nem csupán gondolkodik. Az alkotás közben egy egészen sajátos gondolkodás jön létre a gondolkodás tudata nélkül, logikai folyamatláncolatok nélkül alkotásszerűen gondolkodik. Sík Sándor Ady érdekes vallomását idézi: „*Ha gondolkozni kezdek, akkor nem tudom megcsinálni a lírát*”⁸ Az érzelem lesz, ami készíti a művészt az alkotásra, és egy sajátos alkotói hangulatban tartja, de magában az alkotás közben nem érzi, hogy érez, hanem egyszerűen csak alkot. Alkotásszerűen kell éreznie a művésznek; alkotás közben érezhet, nem tudja ki zárni az érzelmeket, hisz az ott van az alkotásban, de valahogy másként lesz ott – alkotásszerűen- esztétikai módon.

Az alkotás egy cselekvés, de nem a szó szoros, köznapi értelmében vett cselekvés, hanem valami más. A legintenzívebb cselekvés, ami egy belső intenzitásra épül. Lényegében, elsődlegesen egy belső szellemi tevékenység, hisz nem kell hozzá mozdulat, hogy az alkotások megszülessenek. Az alkotó fejében születik meg a mű, egy kész mű, még ha nincs is az papírra vetve.

Ez a tiszta intenzitás megtalálható az esztétikai befogadás folyamataiban is. A képet néző, verset olvasó, zenét hallgató ember sem gondolkodik, mert ha „igazán” gondolkodna, akkor nem az esztétikai tárgyat élvezné, hanem csak saját gondolataival foglalkozna. S ugyan úgy, mint az alkotó, esztétikai módon érez a befogadó is. Egyértelművé válik Sík elemzéseiben, hogy érzelmi élmény nélkül nincs esztétikai élvezet: ha a tárgy hidegen hagyja az embert, szó sem lehet esztétikai befogadról. A befogadás is tartalmaz cselekvő jelleget- van benne bizonyos akaratú lendület, odaadás, és vannak szellemi mozzanatai az esztétikai befogadó élménynek. Egy belső csend, egy akaratú odaadás.

Mindent összevetve a tudat ez esetben az, hogy én alkotok, nem csak azt jelenti, hogy gondolkodom, érzek, cselekszem és még tudaton túli elemek is munkálnak bennem, hanem ezek egy bizonyos módon mennek végbe bennem. Hogy mi ez a bizonyos mód, nem tudom megmagyarázni, nem lehet számot adni róla. Tudom, de nem tudom megmondani, honnan származik tudásom, érzem, de nem tudom miért ezt érzem, akarom, de hogy mi az, amit akarok, mégis határozottan él bennem, nem tudom másképp megmutatni, csak éppen úgy, hogy megalkotom. Alkotok.

Ugyan ez elmondható a befogadó élményére is, csak itt nincs egy határozott és egyértelmű kifejezésünk, mint a műveket teremtő tevékenységre. A művészt, ha megkérdezzük, mit csinál: ösztönszerűen azt válaszolja, hogy alkotok. Az esztétikai befogadó már nem tud ilyen egyértelmű válasszal szolgálni. Viszont van általános kifejezés-, amellyel meg tudja jelölni azt a keresett valamit- *élvezek*. A befogadó élvezi a műalkotást! Az alkotást-élményt nem lehet leírni, megérteni. Egyik sem ad egy igazi tájékoztatást az esztétikai élményről. Mindkét szó csak rámutatás, jelzés. Mindkettő egy egyéni, és egyszeri jelenség: mindkettő egy-egy tárgyból, és egy-egy alany viszonyából alakul ki. Újraalkotom magamnak a művet- „magamra húzom”- azonosulok vele az általa kiváltott élmények révén. A befogadás pillanatában az érzelmek és gondolatok mellett, ott van az a más is. Valami sajátos, valami máshoz nem hasonlítható, különleges és egyedi: az esztétikum.

Az esztétikum más, mint a többi jelenség, és a művészetben jelenik meg a másság mozzanata. Az esztétikumnak tehát kell, hogy legyen olyan sajátos megjelenési formája, amiben a „más” ki tud teljesedni, és erre természetesen több esztétikai elmélet is született.

7U.o. 19.

8U.o. 20.

Vannak, akik úgy vélik, hogy a művészet alapja a mimézis. Igaz, a művészet valamit *ábrázol* is, de ennél azért több rejlik benne. „Ki magyarázza meg, hogy mit ábrázol Picasso vagy Braque egyik-másik képe?”⁹- kérdezi Sík. Úgy véli, hogy ha van is minden művészeti ágban ábrázolás, akkor is különböző jelleget fognak öltetni.

Egy másik nagyon elterjedt elmélet a művészetet úgy fogja fel mint *kifejezést*, mint érzelmek, hangulatok, érzelmi állapotok, érzelmi típusok kifejezőjét. Valóban nehezen tudunk elképzelni egy műalkotást művészi érzelmek kifejezése nélkül, és minél több érzelmi kifejezést „olvasunk le” egy műalkotásról, annál értékesebbnek érezzük. Ha megkérdeznénk, mondjuk egy festőt arról, hogy mit szeretett volna kifejezni képén, elképzelhető, hogy csodálkozva felelte volna, hogy semmit. Ő csak a „valóságot” akarta ábrázolni. Néha hajlamosak vagyunk többet bele látni valamibe, mint az valójában akar lenni. Ezért is lenne képtelenség azt feltételezni, hogy a művészet maga a kifejezés.

Hogyha a kifejezés fogalmát kitágítjuk, és nem csak az érzelmek, hanem gondolatok és törekvések kifejezését is értjük rajta, akkor az egy másik elméletet eredményez. E szerint a felfogás szerint a művész feladata, hogy az *eszméket* hirdesse. A közösséget szolgálja, nevelje, lelkesítse, és ha kell, buzdítsa. Kétségtelen, hogy a művészetben találni mondanivalót, célzatot, gondolatokat;- az egyes műalkotások szerzője nyilván akart valamit mondani, valami olyat, ami a pusztá ábrázoláson messze túlmutat – benne van a hirdetés, de nem csak az van benne, és a művészet maga nem a hirdetés. A művész számára sem a hirdetés, mint olyan, a fontos, hanem a maga sajátos módján való hirdetés.

S végül vannak, akik a művészet *játék-elméletét* fogadják el. Szerintük a művészet igazi értelme és mivolta a játék. Csakugyan a festészetben a színekkel és vonalakkal való játék mutatkozik meg; az építészet az arányokkal, anyagokkal, terekkel játszik; a zenész a hangokkal, hangközökkel; a költő a szavakkal és rímekkel; a drámaíró a figurákkal, jellemeikkel – de tényleg csak ennyi lenne egy művész munkája? A játszadozás? A művész mikor alakítja munkáját, abban nem csak a játék mozzanata, hanem éppen annak ellenkező pólusa is megvalósul. Bizony, fáradságos és nagy erőfeszítést igényel olykor egy – egy műalkotás megszületése. Tehát benne van a játék - mozzanat is, de a művészet nem csak játék- mondja Sík Sándor.

Megállapíthatjuk, hogy esztétikumban egyszerre mind a négy tevékenység jelen van (ábrázolás, kifejezés, hirdetés, alakítás), de több mint ez a négy, és mindig más.

Az *esztétikai aprioriban* kell keresnünk a választ. Az apriori minden esztétikai jelenségben megtalálható, amely a tapasztalat által kimutatható- az élmény lesz megtestesítője. Ezzel szemben, az apriori nem feltétlen jelent minden emberben meglévőt. Csak annyit jelent, hogy minden emberben meglehet. Az esztétikum két megjelenési formája közül – alkotás, újraalkotás – nem egyforma arányban jelentkezik az embereknél. Az alkotás megjelenési formája, viszonylag kevesek osztályrésze lesz. Az újraalkotás,¹⁰ esztétikai jelensége, a művészi befogadás apriorija úgy látszik minden normális emberben meg van.

Az esztétikai apriori az esztétikai alany magatartása, s mivel az alanyi adottság feltételez, megkíván egy tárgyi adottságot, amellyel szemben, vagy amelyen érvényesülhet, így elemzésre szorul ez a tárgyi adottság is, vagyis az esztétikai tárgy.

⁹U.o. 25.

¹⁰ Az újraalkotás fogalma Gadamer (Igazság és módszer. Osiris-Budapest.2003.153-158.) esztétikai vizsgálódásainál is felmerül. Azt mondja, hogy mikor behelyezkedünk egy műalkotásba, magunkra húzzuk, megtapasztaljuk magát a műalkotást –származzon, a régi vagy modern művészetek korából- újra felismerünk benne valamit. Tehát magunkra kell tudnunk húzni, ahhoz, hogy behelyezkedhessünk a *mű sajátos időbeliségébe (temporális interpretáció)* fogalmával jelöli- a műalkotás képes önmagát érvényre juttatni minden korban, mindegyik megmutatkozása egyidejű lesz magával.)

Megtanulunk elidőzni a műalkotás mellett. Újraalkotjuk. A műalkotásokat megtanuljuk olvasni, észlelni. Gadamer szerint *történeti hangoltsággal rendelkezünk*: ez nem valamiféle tudományosan meghatározott magatartás, hanem érzékeinkből fakadó „tudás”, ami már eleve meghatározza művészettapasztalatunkat.

Tehát, mint ahogy Sík is mondja, ez az emberben már eleve létező képesség. A műalkotásokat képesek vagyunk bárhol és bármikor magunkra húzni, ha belépünk annak világába.

Az esztétikum tárgyi adottsága: a tartalom és a forma egysége Síknál

Az esztétikai tárgy egy egészen sajátos valóságot állít elénk: egyszerre képes a reális és irreális mozzanatok magába foglalni. „A dráma színpada, a szobor talpazata, a kép kerete, az épület elkülönített, emeltebb helyzete, vagy bekerítése, a hangversenyterem, a pódium, a könyv alakosságai: mind többé –kevésbé tudatosan ezt a célt – vagy ezt a célt is – szolgálják. Minden művész azt akarja, hogy amikor műve elé lépünk, rázzuk le magunkról a reális világ porát és ünnepi várakozással adjuk át magunkat a felsőbbrendű valóságnak.”¹¹

Az esztétikai magatartás egyszerre foglalja magába az objektív és szubjektív. Amikor egy művészeti alkotást élvezek, a szubjektív magatartás mellett szükségképpen ott kell lennie egy objektív-realista érzelmi evidenciának is. Az esztétikai apriori adottságával szemlélő a szubjektum, a tárgy, amely a befogadó magatartását adottságával megindítja: reális objektum. A reális objektum annyiféleképpen fog adódni, ahány esztétikai alany befogadja, mert mindenki előtt másképp jelenik meg a műélmény. Ezért az esztétikai tárgy- az objektív tárgy - az intuíció tárgya. Így meg kell vizsgálnunk, hogy mi az a tárgyi jelenségekben, amihez az esztétikai magatartás kapcsolódik, mi lesz a jelenségek közös „valamije”. Meg kell keresni azt a közös mozzanatot- az esztétikai tapasztalás sokféleségében, amelyre az esztétikai jellegű érzelmek, ítéletek, értékelések vonatkoznak. Itt arra gondolok, hogy választ kell adni arra a kérdésre, hogy a tárgyaknak, jelenségeknek milyen mozzanatára mondjuk, hogy szép, művészi, tetszik?!

Az esztétikailag képzetlen ember, erre a kérdésre hezitálás nélkül rá vágná azt a választ: amit a mű ábrázol, mond, jelent, ami benne van, vagyis: *a tartalma*. Az esztétikailag műveletlenek, csak a tartalmi szépségekben tudnak gyönyörködni. De be kell látnunk, hogy az esztétikai jelleg nem merül ki csupán a tartalomban. Hisz könnyen előfordulhat az is az esztétikai alannyal, hogy egy nem szép tartalmú műalkotás is elnyeri tetszését. Vannak olyan emberek, akiknek éppen az tetszik, ami a többség szemében rúg vagy csak egyszerűen közömbös. Ellenben, egy szép arc sem tetszik egy rossz képen, vagy egy érdekes cselekmény rossz előadásmódban. Illetőleg itt az is megjegyzendő, hogy a műalkotások tartalmával sokszor nem is vagyunk tisztában, de maga a mű még is tetszik. Vagy előfordulhat az is, hogy ugyanazt a tartalmat (pl.: egy tájat, arcot) egyszer szépnek találjuk, máskor nem. Hányszor előfordul, hogy a művész meglepi a laikust azzal, hogy közönséges, csúnya modelleket, vagy tájat választ tárgyául alkotásának. Nyilván ez azért van így, mert őket nem csupán a tartalmiság, hanem valami egészen más vezeti őket. Minél kevésbé naiv, esztétikailag minél képzetesebb, ízlésileg minél tisztultabb valaki, annál tudatosabban nem tartalmi az esztétikai értékelése. Az esztétikum tehát nem az esztétikai tárgy tartalmában rejlik.

A művészek általában- mint a fent említett példa is mutatja- tiltakoznak a csupán tartalmi esztétika ellen, s kimondják, hogy az esztétikai mozzanatok a *formákhoz* fűződnek. - De így ez sem igaz. Az esztétikai élményt egy igen, szűk területre szorítaná. S ugyanakkor nem kérdés, hogy az esztétikai alanyoknak csak nagyon parányi része képes arra, hogy egy műalkotást csak formailag szemléljen. Csak formai élmény egyáltalán nem is létezik, a befogadó a formát hozzáméri egy tartalomhoz. Ugyan így az alkotó művészetét sem tisztán formai szempontok vezetik. Minden műalkotásnak van valamiféle tartalma, még ha az nem is egyértelműen fejezhető ki fogalmak útján, de minden bizonnyal minden mű befogadása esetében gondolunk, vagy érzünk valamit: nagy általánosságban ezt a valamit nevezzük a mű tartalmának. A művész is akar valamit mondani művével, valamit, ami formákban fejeződik ki: mondjuk egy színhangulatot, ritmus-élményt... A művésznek éreznie kell, hogy a formák valamiféle tartalmat kívánnak meg. Nem lehetséges tartalom nélküli művészet. „Tiszta forma, mint ilyen, esztétikailag nem létezik.”¹² – így összefoglalja a problémát Sík.

Az esztétikai jelleg a formált tartalomban, és a tartalmas formában mutatkozik meg a legtokéletesebben. „Aki az esztétikai jelenségeket csak a pusztá tartalom, vagy forma oldaláról szemléli, a legjobb esetben is olyan fél képet kap róla, mint aki az egyik fél szemére rövidlátó, másik fél szemére vak; vagy mint aki egy arcot csak az egyik profiljáról ismer.”¹³¹⁴

11U.o. 30.

12U.o. 38.

13U.o. 42.

14 Úgy vélem, a tartalom és forma egységének kapcsán mindenképp említést kell tennünk Hegelről, aki nagyon fontos szerepet tölt be Sík Sándor esztétikájában. Három nagy korszakot különböztet meg a tartalom és forma összefüggései alapján. *Szimbolikus művészeti formát,*

Fontos még megemlíteni arról, hogy Sík szerint *az esztétikai tárgynak* a kanti értelemben *érdeknélkülinek kell maradnia*. Az érdek egy gyakorlati magatartás, ami teljesen különbözik az esztétikaitól. Csak tönkretenné azt. Ha egy műalkotáshoz érdekem fűz, akkor már nem azért fogom szemlélni, mert esztétikai élvezet okoz, hanem, mert valamilyen haszon köt hozzá. Éppen ezért kell az érdektelenséget hangsúlyozni az esztétikai magatartásban.

Az esztétikai apriori és az esztétikai tárgy egymásbaválása Intuíció

Mindezek után lényeges, hogy tudjuk mi is az esztétikai apriori és esztétikai tárgy közötti összefüggés, mert „egymásbaválása” lesz az esztétikai *intuíció* Sík Sándor értelmezésében. Az egymásba válás ténye és módja lélektani jelenség, tehát hozzáférhető a tapasztalat számára. Azt a lélektani jelenséget, melyben megvalósul az egymásba-válás, intuíciónak nevezzük.

Az intuíciót a pillanatnyiség, villanásszerűség, az egyediség, lényegszerűség, szervesség jellemzi, s lényegét az értelem és érzelem egysége adja meg.

De haladjunk szépen sorban annak átgondolásában, mit is rejtenek ezek a fogalmak?

Az intuíció aktusát legszembeütőbben a *pillanatnyiség, villanásszerűség* jellemzi. Az esztétikai alkotás folyamata abban a pillanatban kezdődik, amikor a művész „meglátja” lelkében azt a valamit (eszme, külső jelenség...), amiből műve lesz. A befogadó az ún. első benyomásban szintén pillanatnyi gyorsasággal ragadja meg a művet. Abban a pillanatban, mikor ez a valami magával ragadja az alkotót vagy a befogadót, még nem tud fogalmakat, ítéleteket alkotni az „érezkelt” dologról, mert még nem tud miről véleményt alkotni. Igaz, hogy abban a pillanatban már, mint határozott egész fog kirajzolódni előtte (alkotó, befogadó), s a részek apránként fognak kirajzolódni ebből az egészből. Először egy fogalomnélküli áll fent, amihez a későbbiekben az értelmi gondolkodás is társulni fog.

Az esztétikai intuícióból nem zárható ki az értelem, hiszen nem érezhetünk úgy, még ha homályosan is, hogy ne gondolnánk valamire, amihez az érzelem kapcsolódik. Hiszen, amit látok, érzek, arra gondolnom is kell. Teljesen önkényes lenne azt követelni, hogy befogadás vagy alkotás közben függesszük fel gondolkodó tevékenységünk. „Amit látok, amit rokon- vagy ellenszenvesnek érzek, amit kívánok, arra gondolnom is kell, és az egyik gondolat szükségképpen másik gondolatot von maga után.”¹⁵

Sík értelmezésében. A későbbiekben látni fogjuk, hogy az intuíció fogalmát az érzelem és értelem egysége jelenti.¹⁶

---

klasszikus művészeti formát és a romantikus művészeti formát. A korszakok különbözősége révén elénk tárja a tartalom és a forma egységének fontosságát: „A művészet középpontját a tartalom és a neki teljesen megfelelő alak önmagában szabad totalitással lezárult egysége alkotja. ... ezt csak a klasszikus művészet jeleníti meg.” Sík Sándor és Hegel felfogásában egy műalkotás, mint olyan akkor válik azzá ami, ha a tartalom és forma együttes erővel megalkotja az egész fogalmát. Egy teljesség valósul meg létmódjában. Illetve Mindkettőjüknél a művész személye lesz az, aki az egységet megalkotja. (Hegel: Esztétika. Rövidített kiadás. Budapest, Gondolat, 1974. 199.)

15S.S. U.o. 45.

¹⁶ Itt említést kell tenni Henri Bergsonról, aki a modern intuíció atyja. Bergson szerint: „Az intuíció azonnali ismeret, amely alig különbözik tárgyától, csaknem egybe esik azzal. Rokonszenv, amellyel a tárgy belsejébe hatolunk, hogy egybeessünk azzal, ami egyszeri, következésképp kifejezhetetlen benne.” A nevetésen keresztül szemlélteti intuíciófogalmát: a nevetésben mindig egy azonnali és egyszeri folyamat megy végbe. Az embereknek nevetés közben egy villanásszerű élvezetben van részük, ami általában egy egyedi és egyszeri dologból származik. megállapíthatjuk, hogy Sík Sándor és Bergson intuíció fogalma merőben hasonló. Mindkét fogalom egy pillanatnyiséget, egyediséget, egyszeriséget foglal magában, ami egy élvezetből fakad, s egy élvezetben végződik. (Henri Bergson- A nevetés. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992.- Szegő Katalin, 18.)

Az intuíciónak szemlélet tárgya a kép. Az esztétikai képben a formák is képileg valósulnak meg. A formák nem tapasztalati módon való létező valóságok, hanem eszmei létezők, amit a képiség hiánya jellemez. Az esztétikumban pedig sajátos módon ezek a nem-képi valóságok is képi módon jelennek meg, - magam előtt látom a mű szerkezetét - látom a képben, a költeményben vagy akár a zenei alkotásokban is a jellemeket, a mű mondanivalóját. Ez az intuíciónak *totális* jellegével függ össze. Az intuíciónak hatásában már benne vannak a részletek is - látom magam előtt a mű egészét. Már csak megalkotásra vár. A művész maga előtt látja alkotásának egészét. Már ismeri részletesen, mielőtt a részletek valójában megszülettek volna - mondja Sík Sándor. Például a festő, amikor hozzáfog képéhez, talán még nem tudja pontosan, hogy milyen alakok és tárgyak szerepelnek majd a képen, de biztosan látja, érzi a mozdulatok feszülését, a tárgyak és alakok összességének térben való elhelyezését.

Az intuíciónak másik jellegzetessége, hogy mindig *egyénire, egyedire, és egyszerire* irányul. Az esztétikában ez az egyediség egyet jelent a *lényeggel*. Az esztétikai lényeg az, ami az egyedet minden mástól megkülönbözteti: ami azzá teszi, ami. Az esztétikai intuíciónak ezt a lényeget ragadja meg, és csak azt, amit az esztétikai alany érez lényegnek, ami az ő lényegigényét kielégíti. Az alkotó is azt akarja kifejezni, vagy ábrázolni, ami alkotótevékenységét megindította. Éppen azért is indította meg, mert ő azt abban a pillanatban, mikor az a „valami” magával ragadta, lényegesnek érezte. Tehát akkor fogja intuíciónak „igazinak” érezni, ha már úgy érzi, hogy az a lényeg van birtokában, mellyel meg tudja valósítani, amit akar. A befogadó is akkor érzi igazinak élményét, ha úgy érzi, hogy azt fogadta be, ami a mű lényege. Minden esztétikai szemlélet egy egyéni és egy határozott, egyszeri élményhez fűződik. Az alkotói és a befogadói is. A tartalom – forma – egység egy intuíciónak jelenik meg, ami mindig egy valakinek az intuíciónak lesz.

Az esztétikai intuíciónak egyedisége és lényegszerűsége még egy mozzanatot magába foglal: az intuíciónak kiváltó tartalom – forma – egységet csak akkor fogom egyedinek érezni, ha a lényegszerűséget semmi sem zavarja. A lényeget teljesen megvalósulva kell látnom. Ezért a tartalomnak és formának tökéletesen egybe kell fonódniuk. Ha akár a forma nem illik hozzá a tartalomhoz, vagy a tartalom a formához, akkor úgy érezzük, hogy a lényeg nem egészen, vagy egyáltalán nem valósult meg.

Az esztétikai alany oldaláról vizsgálva, az intuíciónak aktus egy olyan magatartást eredményez, amelyben az intuíciónak felvillanásakor megindul a képzelet és gondolkodás. Az alany oldaláról tekintve jellemző az erős érzelmi színezettség, amelynek a bizonyításához nincs szükség mélyreható bizonyítékokra - állítja Sík Sándor. Korábban már láthattuk, hogy az esztétikai magatartásban, illetve az intuíciónak lényegszerűségében megvalósul az érzelmi színezettség. Ezt azért fontos még egyszer megjegyeznünk, mert az esztétikai lényegfogalom tulajdonképpen egyenlő lesz a lényegesnek érzettel. Az esztétikai élményben tulajdonképpen csak az a lényeg, hogy az alkotó abban, amit alkotni akar, mit érez lényegesnek; és a szemlélő abban, amit lát, hall mit érez lényegesnek. *Egy érzelmi evidencia fogalmazódik meg.*

Mit is jelent ez? Hogyan értelmezi Sík?

Amellett érvel, hogy ha az említett lényegesnek érzett dolgot megpillantjuk az esztétikai tárgyban, nem merül fel bennünk a kérdés, hogy vajon a lényeg van-e benne, hanem érezzük a benyomás percében, hogy valami lényegeset feltétlenül magában foglal. Azt, amit a művész mondani akar. A művész vakon bíz az érzéseiben. Lát, hall tapint valamit, ami egyből magával ragadja, anélkül, hogy ráeszmélne a lényegesség fogalmára. Teljesen átadja magát az érzésnek, azt sem bánja, hogy más számára mi a lényeg. Neki abban a percben „az a lényeg”. Így érzi, tehát így is van. Nincs olyan művész, aki nem bízna saját művészösztönében, s ne hagyatkozna arra. Ekkor tulajdonképpen csak egyszerűen átadja magát érzelmi evidenciájának. Azt is mondhatjuk, hogy a művészetben voltaképp egy „jobb érzés” fogalmazódik meg. Ez az érzés egy belső szó, amit az alkotó egy rajta kívülálló, felsőbb sugallatnak érez.

Mindent összevetve, *az intuíciónak a megismerés egy fajtája*.¹⁷ Ebben a megismerésben az érzelem és értelem egyszerre játszik szerepet. Tökéletesen egybefonódnak. De az érzelem mégis uralkodó szerepet tölt be az esztétikai

¹⁷Filozófiai intuíciónak, Filozófusok az intuíciónakról. L' Harmattan kiadó, Budapest. Megjelenés alatt:

Veres Ildikó: Az intuíciónak fogalmának értelmezési körei a hazai filozófiában című tanulmányában fejt ki, miszerint Horváth Sándor intuíciónak fogalmának eredete Auquinoi Tamás felfogásához kapcsolódik: az intuíciónak folyamán a megismerő alany közvetlenül érintkezik tárgyával, tehát bármi legyen is az intuíciónak eredete, az ismeret körébe tartozik. A második szerző, akit vizsgál: Somogyi József, aki az intuíciónak

magatartásban. Ez az érzelem nem egyszerűen az érzelmekben adott egyszeri érzelmi hullám, hanem összefügg az ember egész valójával. Egy élethangulatot eredményez.

Felmerül az a kérdés, hogy az intuíció megismert vonásai elegendőek a művész intuíciójának megismeréséhez is, vagy az valami más lesz? A művész személyiségének vizsgálata az esztétika egyik legfontosabb tárgya, kérdésköre. Az intuíció magában vett értelmezése, már elegendő a művész intuíciójának elemzéséhez is, viszont még van három mozzanat, amelyek a művész intuíciójára vonatkoznak Sík szerint.

„A művész intuíciója abban a pillanatban jön létre, mikor lelkében egy tartalom lényegszerűen formához kapcsolódik - mikor a kőben meglátja a szobrot, ...,18 A művész intuícióját kiváltó tárgy kétféle lehet: amikor egy külső szemlélet hozza létre, vagy a „semmiből”(a fejből) alkot. A külső szemlélet, mikor az alkotás tárgya magában is egy formált jelenség- minta, modell, vázlat utáni alkotás. Fejből alkot akkor, ha az alkotás tárgya még formátlan- egy elvont gondolat- egy tárgyaltalan érzelem, vágy, hangulat... Az, hogy az intuíció melyik kiváltó tárgyához igazodik, igen fontos, mert ezen a kettőségen alapul az ábrázolásnak és kifejezésnek a megkülönböztetése. Sík értelmezésében az ábrázolás külsőleg szemlélt jelenségekről támadt belső szemléleteknek a hordozója, a kifejezés pedig nem szemléleti tartalmat hordozó belső kifejezés.

E szerint a felfogás szerint, kétféle művészt lehet megkülönböztetni, aki a látott jelenségekbe önti bele mondanivalóját, és aki a kimondhatatlant akarja kifejezni. Az első típus az ábrázolandó külső szemléletet tölti meg belső tartalommal- az ábrázolásba viszi bele a kifejezést, a második típus a maga kifejezendő belső tartalmának keres szemléletes formát – a kifejezésbe visz bele ábrázolást. Az alkotói intuíció sajátos vonása az „alkotás tendenciája”- vagyis az alkotó művész szemléletében az első pillanattól kezdve benne van az a tudatos, vagy tudattalan mozzanat, hogy abból mű lesz. Ha ez nem volna benne, ő maga sem érezné szemléletét esztétikai jellegűnek. Ez a műre vonatkozás feltétlenül hozzátartozik az alkotói intuícióhoz.

S végül a harmadik mozzanat a *művészi látomás*. Sík Sándor mellett érvel, hogy a művész sorsa a látomás. Ezt a látomást nem ő keresi, hanem a látomás keresi őt. A látomás távollétében nem érzi teljesnek magát, nem élvezzi az életet. Neki az esztétikai magatartás, amelyben jelen van az intuíció, az élet értelme és tartalma lesz. A művész számára az intuíció a sors. Számára az életet az jelenti, ha alkothat, ha mindazt, mi a látomás által megszületett fejében, közönsége elé tárhatja.

Végezetül már csak az esztétikai tárgy jellemzőit kell megvizsgáljunk, ahhoz, hogy teljes képet kapjunk az intuíció értelmezéséről.

Az esztétikai tárgy jellemzői Sík értelmezésében

Az esztétikai tárgynak a *szerves egység*, a *lényeg kifejezés*, a *szemléletesség*, és az *érmesség* lesznek a jellemzői.

A *szerves egység* fogalma fogja megadni számunkra a tartalom - forma – egység megvalósulásának módjára a választ. A forma és a tartalom esztétikai kapcsolatának legelemibb jellemzője, hogy egységük szükségszerűnek hat. Szervesnek érezzük. Minden tartalmi és formai elemnek meglesz a párja, amihez csak az a tartalom fog illeni, amit az a bizonyos forma megkíván, s fordított esetben is ugyan így áll a helyzet. „Ehhez a tartalomhoz csak ez a forma, ehhez a formához csak ez a tartalom való.”19 Ez a szerves egység abban a tényben mutatkozik meg a legjobban,

---

különböző fajainak ismeretelméleti kérdéseivel foglalkozik. S nála is az intuíció az ismeret körébe tartozik, melynek lényegéhez hozzátartozik egy ambivalencia: irracionális –és racionális gondolkodás együttműködése. Somogyi az intuíció és a közvetlen evidencia problémáit helyezi vizsgálódásának középpontjába. A harmadik szerző, akit tanulmányában vizsgál Sík Sándor. Arra a megállapításra jut, hogy Sík az intuíció fogalomnéküliségének magyarázatát adja. Nála az intuíció egy egyedi, erős érzelmi színezettséggel, képi jelleggel rendelkező lelki folyamat, ami a művészi látomásban teljeseedik ki.

Valóban, Sík intuíció fogalma nem egy egyszerű megismerési folyamatként írható le. A sokrétűség jellemzi, melyen az értelem és érzelem egybefonódik, és képi jellegé formálódik a művészi látomásban.

18S.S. U.o. 53.

19U.o. 54.

hogyan az intuícióban az elsődleges benyomásban, nem is vesszük észre külön a formát, és külön a tartalmat, hanem azoknak totális jellegét látjuk.

Az esztétikumnak szervesnek kell lennie, különben nem jó vagy nem esztétikum. A szerves fogalma egyenlő lesz az egység fogalmával. Ez az egység már eleve benne lesz az esztétikumban- az esztétikum e nélkül az egység nélkül létre sem jönne. Ennek az egységnek az alapja lelki tartalom, melyet az alkotó az esztétikai tárgyban fejez ki. Az esztétikai tárgytól megköveteljük, hogy az legyen, ami: a jelenség lényege legyen kifejezve a formált tartalomban.²⁰

Sík értelmezésében a *lényegkifejezés* lehet objektív és szubjektív. A lényeg szó a műre magára vonatkoztatva objektív lesz, az esztétikai folyamatokra vonatkoztatva szubjektív. A lényegszerűség rámutat az esztétikai magatartás értékjellegére. Természetesnek véljük, hogy benne van az alkotásban, hisz minden dolog lényegében az, ami. Ide kapcsolódik a művészlélek egyik legjellemzőbb tulajdonsága, az örökös művészi elégedetlenség. Nem művész az, akit nem gyötör a szenvedélyes vágy, hogy azt fejezi ki, ami víziójában él. A lényeg. Művének mibenlétét. Minden művész arra vágyik, hogy mondanivalójának lényegét tökéletes formában tárhassa befogadói elé, elkerülve művének félreértelmezési lehetőségeit.

A *szemléletesség* a tartalom – forma –egységének és minden esztétikai jelenségnek jellemzője. Nem találunk olyan esztétikumot, amely ne valami tapasztalati jelenséghez, érzékileg vagy képzeletileg szemléletes dologhoz kapcsolódna.

A szemléletesség lehet egy külső és egy belső, amely két különböző valósággréteget jelent: egy érzéket és egy képzetet. Az esztétikai szemléletesség nem egyenlő az érzékivel. Érzéki formákról csak a képző –és táncművészetekben beszélhetünk. Ezekben valósul meg a külső szemléletesség. Viszont a költészet esetében már egy belső szemléletességről beszélhetünk. Azok a képek, amelyekben a regény tartalmi és formai gazdagsága megvalósul, a mű létrejöttékor az íróban, és a befogadó képzeletében jönnek létre, és nem érzékiek. De ettől függetlenül még szemléletes, csak intenzitásában halványabban jelenik meg, mint azok a képek, melyeket látási érzeteink közvetítenek. Ugyan ez elmondható a zenére is. A zene szemléletessége sem a kottákban van, hanem belsőleg halljuk a zenét. Nem egyszerűen a zenei hangokat és akkordokat élvezzük, hanem a belőlük kialakuló zenei képzeletünk szemléleti egységeit. Egyszerűen csak érezzük, hogy tetszik, és képes különféle érzelmekkel elárasztani lelkünket. Minden művészeti ágban benne foglaltatik a belsőleg szemléletesség viszonya, minden esztétikai jelenség formáltságához hozzátartoznak, a külső, érzéki szemléletesség viszont nem mindig van jelen. Ha azonban a szemléletesség aktusát egész mivoltában vizsgáljuk, akkor egy sajátos újabb tulajdonságra lelünk rá, ami az intuíció totális jellege miatt adódik, arra, hogy az esztétikum rendelkezik nem szemléletes elemekkel is.

Minden esztétikai tárgy rendelkezik olyan formai elemekkel, melyek nem szemléletesek (szerkezet, jellemek, hangulat...) – ezeket Sík Sándor belső formáknak nevezi. Ezek a nem szemléletes elemek is bizonyos szemléletességgel fognak megjelenni a lelkemben. „Mégis: abban a belső szemléletben, amely lelkemben él, mikor alkotok, vagy amikor alkotást befogadok, ezek a nem- szemléletes elemek is bizonyos szemléletiséggel vannak jelen.”²¹ A vers, vagy a dráma hangulatát érzem, szerkezetét magam előtt látom, az alakokat életszerűen szemlélem, mintha életbeli ismerősöm volna. A festmények cselekményét is valamilyen időbeliséggel felruházom.

²⁰ Elengedhetetlennek tartom, hogy itt ne említsem meg Croce nevét, kire Sík Sándor maga hivatkozik a *Szerveség és egység* fejezetben. Aki szerint: „A tiszta intuíció ’nem fogalmi’-t és ’nem történetit’ jelent, s ez nem lehet más, csak lírai intuíció, vagyis elméletív átalakult érzelem.” Ez az érzelem „a maga lételemében felfogott valóság”. Az érzelem a művészet anyagaként, tartalmaként szolgál - tehát az élmény anyaga lesz- mondja Croce. Minden műalkotásnak lesz egy sajátos, egyedi formája, amely Croce szerint egy általános tartalmat fog hordozni. Ami a műalkotásban végül megmutatkozik: az a művész érzelmei, gondolatai, akarati aktusai lesznek. Összegezve azt mondhatjuk, hogy mindkét szerző intuíció fogalmában megmutatkozik az érzelmesség kiemelkedő szerepe, ami az intuíció folytonosságát fogja biztosítani. Ha pedig a művész megfelelő formában tudja „tálatni” érzelmeit, akkor létrejön egy szerves egység. Megszületik a totalitás és az egyediség. A műalkotás azzá válik, mi szeretne lenni. (Kaposi Márton: Az intuíció és költészet. Benedetto Croce esztétikája. Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest, 1994. 87.)

²¹ S.S.U.o.64.

Ezen felül, nem elfelejtendő az a tény sem, hogy a műben mindig megjelenik valamilyen szemléletfölötti többlet is. Többet látunk, érzünk bele a művekbe, mint ahogy azok előttünk állnak. Ami nem baj, hisz egy igazi művész képes lesz belejuttatni művébe ezt a többletet, ami valamilyen nem-szemléletes, nem-érzékeltető, nem-anyagi módon fog szerepelni művében, de benne lesz, hiszen a fogékony lelkű befogadó belső szemléletességében is meg fog jelenni. Az a többlet, ami az alkotóból átömlik alkotásába, a fogékony lelkű befogadóban egyszerűen csak új életre kél... Nincsenek elvont szabályai, minden egyes alkotásban másként fog megmutatkozni ez a többlet, s voltaképp, minél fogékonyabb a befogadó egy műalkotás esetében, Sík Sándor úgy véli, hogy annál jobban „meglehel az esztétikai titok szele”. „Az esztétikai többlet mint melancholikus megilletődés, mint a szépség szomorúsága fog rászállni lelkére.”²² Többlet nélkül – esztétikai titok nélkül nincs esztétikai élmény.

Sík Sándor szerint az esztétikai tartalom- forma- egységének az esztétikai intuícióban negyedik lényeges jegye: az *érzelmes jelleg*. Az érzelm szerepe fontos helyet tölt be az esztétikai tapasztalatban. Kétségtelen, hogy ahol esztétikai jelenséggel találkozunk, mindenhol találunk vele kapcsolatban érzelmi mozzanatokot. Dante szavait idézi, aki azt mondta, hogy: „Érzelmi indíték nélkül nincs alkotás.”²³ Azt, hogy az esztétikai befogadást is érzelmi jelenségek is kísérik, ezt legjobban a közkeletű szóhasználat szemlélteti: élvezés. „Az előadóművésztől azt kívánjuk, hogy érzéssel játsszék, énekeljen, szavaljon; ha ezt az érzést megkapjuk, esztétikai hatást tesz ránk sokszor közömbös, vagy önmagában nem tetszetős jelenség is.”²⁴ Azonban ez az általános esztétikai vonatkozású érzés Sík Sándor szerint igen sokféle és bonyolult jelenséget takar.

Vizsgáljuk meg először az alkotás „érzelmi bevezetőjét”. Az alkotás folyamatát egy előzetes hangulati állapot előzi meg, amely érzelmi jellegű, de még nem kapcsolódott sem tartalomhoz, sem formához. Ezt szokás művészi hangulatnak is nevezni. A művésznak még nincs egy határozott eszméje, vagy egy kifejezni vágyó határozott érzelme, hanem a rendesnél felfokozottabb érzelmi hangulatba kerül. Majd ezt a felfokozott érzelmi vonalat egy élmény fogja meghatározni. Ez lesz az esztétikai folyamat érzelmi vonalának második hulláma.

A művész felfokozott lelkiállapotában átéli a világnak a vele aktuálisan érintkező darabját. Szemléli az őt körülvevő tárgyakat, természetet, embereket, eseményeket, s az eddig határozatlan érzelmi hangulat egy határozott tárgyat kap. Ez a tárgy nagyon sokféle lehet - egy arc, egy embercsoport, egy hang, egy szó, egy olvasmány, egy emlék, egy gondolat - az élet bármely mozzanata. Ez a mozzanat érzelmileg jelentőssé lesz: megragadja a lelket. De lehet egy forma is az érzelmi hangulat elindítója: amelyben nem tárgyat, hanem kifejezőjét fedezi fel az érzelm- egy szó, egy dallam, egy szín, egy mozdulat. Ez a megragadottság azonban még mindig nem igazán esztétikai jellegű.

Sík azt mondja, hogy az alkotó tevékenységének harmadik érzelmi hulláma válik esztétikai jellegűvé, amikor a tartalomtól a formához, illetve a formától a tartalomhoz értelmét, és akaratát is az érzelm vezeti el. Ez az esztétikai tartalom- forma – egység létrejöttének szubjektív feltétele. A művész lelkében a megragadott tartalmi illetve formai tárgy egy pillanatig sem marad meg passzív nyugalomban. Sík Sándor nézete szerint a művészi tehetségnek éppen az a legjellemzőbb vonása, hogy a megragadott tartalom nem tud csak-tartalom maradni, hanem követeli a neki megfelelő formát, és a megragadott forma nem tud csak forma maradni, hanem hozzá illő tartalom után kiált. A művészlélekben minden élmény, amely a felajzott létérzés állapotában lépett a tudatba, meg akar születni, a megszületés első momentumá pedig a hozzáillő másik élménynek megtalálása, megragadása, ill. azzal való eggyé olvadása. Ezt a megtalálást pedig ugyanaz az érzelm vezeti, amely az első részletet megragadta. Az esztétikum születésének pillanatában a tartalom még nem lesz teljes, csak egy tartalom csíráját jelenti, ami még nincs teljesen kifejezve, csak a mondanivalót sejteti. Ugyanez áll a formára is. Csak egy körvonalat, valami egyszerű alaki sémát jelenít meg. Ennek a két határozatlan csíráját ötvözi a művész, s majd később ebből jön létre alkotása. Azt, viszont nem tudjuk megmondani, hogy az alkotó miért pont azt a bizonyos tartalmat vagy formát-és miért nem egy másikat- ragadta meg, amelyikből táplálkozik műve.

Viszont arra a kérdésre, hogy hogyan kapcsolódik az aktuális érzelm hatása alatt a megragadott tartalomhoz a megfelelő forma és viszony, már választ tudunk adni. Itt már adva van egy bizonyos érzelm: a tárgyas és formai

---

22U.o. 67.

23U.o. 68.

24U.o. 68.

érzelem is megtalálja formáját és tárgyát. Mindkettő képes megtalálni a magának megfelelő elemet, amiben megtudja valósítani a művész élményét. A tartalom és forma kifejezése magában a műben válik objektív valósággá. Azonban az érzelmi tényező szerepe az objektív folyamatban nem olyan intenzív, mint az alkotó folyamat elindulásakor. A munka folyamán csökken az érzelem munkája, és helyet ad az értelmi és gyakorlati tényezőknek. Ugyanakkor, nem szabad elfelejteni, hogy az alkotó nagyon ritkán tudja megvalósítani azt, és úgy, amit a lelkében, az első esztétikai vízióban látott. Az alkotó munkába beavatkozó értelmi hullám új tartalmi részleteket fog megragadni a tárgyban, ezért már nem lesz olyan közvetlen kapcsolatban az eredetileg mozgató érzellemmel. Így nagyon sok lehetőség van arra, hogy új tartalom – forma – egység jöhet létre. Ugyanez az eset következik be akkor is, ha a technikai eljárás során vetődik fel egy nem várt formai apróság. Mindez nem szükségképpen árt az eredeti látomásnak, sőt még javára is válhat. Az eredeti szubjektív mag ettől függetlenül még benne lesz a kész műben, és igazi esztétikai hatásának ez lesz a forrása.

Sík Sándor az alkotás mellett a *befogadó* folyamatot is megvizsgálja. Megállapítja, hogy a befogadás élvezetjellegében egyszerre lesz benne a tartalom és forma, illetve az egységükből *létrejött alakulattal van vonatkozásban*. Kérdése az, hogy magát a két elem közötti kapcsolatot a befogadóban is az érzelem, illetve érzelmi kapcsolódás közvetíti-e?

Itt tulajdonképpen új szubjektív belső szemléleti forma jön létre, amely a műben rejlő objektív esztétikum, és a benne megvalósult érzelmi egység hatása alatt a befogadóban alakul ki. Az új tudatfolyamat is érzelmi képzettársítással indul e meg –ez a kérdés. A befogadó estében csak az első benyomásra, a kezdő mozzanatra vonatkoztatja tételét Sík Sándor. A befogadó folyamat további szakaszaiban is éppúgy felléphetnek gondolati, nem esztétikai elemek, mint ahogy az alkotói folyamatnál is láthattuk. A befogadói folyamat hasonlít az alkotói folyamathoz. Itt is megtalálhatjuk a tárgytalan, a tárgy nélküli érzelmi állapotot, amely a teremtő hangulattal állítható párhuzamba. Egy várakozó, figyelő, de még határozott tárggyal nem rendelkező „felajzott állapot”. Ezt Sík *önbeállító* érzelmi gesztusnak nevezi, mert szerinte megvan minden tudatos esztétikai élmény kezdetén- „elfordítjuk figyelmünket a reális élettől és odafordítjuk a műhöz, illetve az esztétikailag felfogandó tárgyhoz.”²⁵ Ezt az odafordulást mindig egy kíváncsiság kíséri. A megragadottság állapotát a beállító hangulat követi. Az előző stádiumban felébredt érzelmesség hozzátapad a szemléletileg adott esztétikai tárgyhoz. A befogadót legtöbbször egy-egy mozzanat ragadja meg az első pillanatban, ami általában egy tartalmi mozzanat, és nagyon ritka, mikor egy formai jelenség váltja ki ugyanezt. A befogadóban gyorsabban megy végbe ez a folyamat, mint az alkotóban, hiszen, a műben már objektíve adva van a két elem szükségsszerű kapcsolata. Ugyanakkor a befogadó tökéletlenül fogja megérezni a művész vízióját megteremtő, a műben már objektívalt érzelmek gazdagságát, és a kifejező formák fontosságát. A befogadó érzelmi élménye különbözni fog az alkotótól, viszont ha nem is ugyan azt, de még is valami olyasmit kénytelen érezni a befogadó, amit az alkotó belevitt művébe. Belsőleg átéli a létrehozó elemet. Azt mondja Sík Sándor, hogy lélektani szempontból lényegében nincs is különbség a két habitus között másban, mint a folyamat tempójában. Az alkotó folyamata lassú, a befogadásban gyors a tempó. Az alkotás folyamatának meg kell érnie, ahhoz, hogy haladhasson; a befogadó rögtön és teljesen az életbeli benyomás hatását kelti. Mindenesetre egyértelművé válik, hogy az esztétikai tartalom – forma – egység genetikus kapcsa az érzelem. Sík Sándor nézete szerint az esztétikai élményben szerepelnek ún. egyéb érzelmek is. A látomási érzelem mellett kísérő, színező, továbbalakító, és belőle fakadó érzelmek is. Vonzza magához az újabb és újabb érzelmi, és értelmi képzettársításokat is, melyekhez szintén újabb és újabb érzelmi mozzanatok kapcsolódnak. Egy esztétikai mű, nagyon sok érzelmet, gondolatot tud felkelteni, sugallni. Ez a sokféle érzelem és a vele kapcsolatos képi tudatelem együtt alkotja azt az egységes élmény-egészet, amelyet *esztétikai élménynek* nevezünk.

Mindezek mellett meg kell említenünk, hogy Sík Sándor szerint az esztétikai érzelmek magukba foglalhatnak ún. *fogyatékos érzelmeket* is. Ezek az érzelmek azért alakulnak ki, mert vannak olyan befogadók, akik esztétikailag iskolázatlanok. Nem tudnak különbséget tenni a maguk élménye és a műben adott érzelmek között. Azért alakulhat ki ilyen érzelem, mert az emberek többségének egy mű azért tetszik, mert a maga sorsára, életére, érzelmére ismer benne. A fogyatékos esztétikai érzelmek fogalmára vonatkozóan írja: „Fel kell ezt a kategóriát venni azért, hogy igazságot szolgáltatassunk az esztétikailag iskolázatlan befogadók óriási tömegének, akiket e nélkül ki kellene zárunk az esztétika birodalmából; és hogy eleget tegyünk az esztétika feladatának, amelynek meg kell

25U.o. 73.

magyaráznia nemcsak esztétikai professzionalizmust, hanem a dilettánsok összehasonlíthatatlanul fontosabb élményét is, hiszen a műalkotások végelemzésben ezek számára készülnek.²⁶

Láthattuk tehát, hogy az esztétikai intuício fogalma nagyon összetett, és sokrétű vonatkozásokat foglal magába. Nem egy fogalmi ismeret, melyet a tudomány meg szokott terminológiájával meg lehetne határozni. Kifejezéséhez szükséges egy másik nyelv – melyben az intuício mivolta kiteljesedhet-, amit a művész teremt meg a befogadó számára, s az esztéta a tudományos értelmező számára is. S láthattuk azt is, hogy Sík Sándor intuício fogalma két lényeges perspektívából közelíthető meg – értelem és érzelem – melyeknek a kapcsolódási pontjai az esztétikai értelmezés alapösszefüggéseinek meghatározó elemeit jelentik.

Összegzés

Sík Sándor élmény-esztétikájában fontos szerepet tulajdonít az intuício fogalmának. Hogy hogyan is lehetne meghatározni e fogalmat, akkor azt mondanám: az intuício az ember belsőjéből fakadó sugallat.

Nem egy fogalmi ismeret, melyet a tudomány megszokott terminológiájával meg lehetne határozni. Kifejezéséhez szükséges egy másik nyelv. A művész feladata, hogy azt a bizonyos nyelvet –melyben az intuício mivolta kiteljesedhet- megtalálja.

Az intuício lényegét az érzelem és értelem egysége adja meg. Tökéletesen egybefonódnak. Az érzelem, uralkodó szerepet tölt be mind a művész, és a befogadó intuíciojában is. Az élmény, egy sajátos hangulatot eredményez, ami az ember egész valóját fogja kifejezni. Azt, hogy az alkotóművész és a befogadó számára mi a lényeg, mi az egyedi, amely villanásszerűen megragadja az intuício folyamán.

Az alkotó nem tudja, hanem érzi, hogy amit lát, hall, tapint az a lényeg, az, mi műalkotásának tartalmát és formáját alkotja. Egyszerűen csak érzi. S a befogadó is abban, amit a műalkotás által tapasztal, érzi, hogy mi a lényeg.

A művészetben egy bizonyos „jobbán érzés” fogalmazódik meg. Hiszen a művész is a saját maga művészösztonében bíz a legjobban. Mondhatni, hogy átadja magát művészi evidenciájának – belső sugallatának. Ez a belső sugallat mutatkozik meg például, mikor lelkében egy tartalom lényegszerűen formához kapcsolódik, mikor a kőben meglátja a szobrot, egy személyben írása hősét, festménye tartalmát, formáját...

Úgy is fogalmazhatunk, hogy a művész számára az intuício a sors –az élet értelme és tartalma.

Elengedhetetlen, hogy a művész alkotásában ne törekedjen a tökéletes tartalom – forma - egységének elérésére, hiszen ez fogja kifejezni, megmutatni, azt a pillanatszerű, egyedi valamit, mi magával ragadta, s alkotásra készítette. A megszületett műalkotás világába fog majd belépni a befogadó, melyet „magára húz” és megtanul „olvasni”, értelmezni.

Az érzelmi színezettség mellett még lesz egy fontos lelki aktus, ami végbe megy az alkotóban és befogadóban egyaránt. Ez az akarati. Mindkettőben végbe megy egy akarati odaadás, egy cselekvés. Az alkotás egy cselekvés, de nem a szó szoros, köznapi értelmében vett cselekvés, hanem valami más. Lényegében egy belső szellemi tevékenység, hisz nem kell hozzá mozdulat, hogy az alkotások megszülessenek. Az alkotó fejében születik meg a mű, egy kész mű, még ha nincs is az papírra vetve. S azt akarja, hogy ami megszületett fejében a vásznon, színpadon, a kottán ugyanúgy mutatkozzon meg. A befogadás is tartalmaz cselekvő jelleget- van benne bizonyos akarati lendület, odaadás. A befogadó meg akarja érteni a művész által létrehozott alkotást.

Ezzel együtt az értelem is elengedhetetlen az intuício és az esztétikai élmény értelmezésénél. Nem érezhetünk úgy, hogy ha homályosan is, de gondolnánk valamire, amihez az érzelem kapcsolódik. Hiszen, amit látok, érzek, arra gondolnom is kell. Teljesen önkényes lenne azt követelni, hogy befogadás vagy alkotás közben függessze fel gondolkodó tevékenységét.

26 U.o.78.

Összegzően azt mondhatjuk: Sík Sándor az intuíció értelmezését két lényeges perspektívából közelíti meg, melynek kölcsönhatása egy esztétikai gondolkodást eredményez.

VERES, Ildikó: Intuition in Sándor Sík's Aesthetics

In this comprehensive essay the author provides an in-depth analysis of the way of understanding of intuition in the aesthetics of the renowned Hungarian philosopher Sándor Sík.

